

❖ Finland, den heliga tystnadens land.
Om en frusen svensk gemenskap
och en drömd skandinavisk union

—

Claes Ahlund

R elationerna mellan Sverige och Finland under 1800-talet är ännu förvånansvärt outforskade. Det gäller inte minst frågan om vilka bilder av Finland som varit spridda i Sverige. Så mycket kan dock sägas som att svenskarnas föreställningar om Finland sedan 1809 varit föränderliga, och aldrig allmänt omfattade, möjligtvis med undantag för den ”grundton av självömkan” som Kari Tarkiainen (1999, 68) har identifierat i svenskarnas attityd till den förlorade rikshalvan. Det har alltid funnits konkurrerande uppfattningar, som etablerats, modifierats, övergetts – och ibland återuppstått. Åke Sandström har uppmärksammat en intressant vågrörelse, där ett annars utbredd ointresse för Finland i svensk press tillfälligt bryts av en uppblossande revanschism både under det polska upproret mot Ryssland 1830–1831 och under Krimkriget 1853–1856. Men bilden är mer komplicerad än så:

Men det går också att välja ett flertal andra perspektiv [--]. Det går att berätta om en kontinuitet i revanschism under hela den behandlade perioden, och det går för all del att sträcka ut denna period till 1940-talet. Det går också att berätta om det omvända, om synen på Finland som ett problembarn som det var skönt att bli av med, liksom det går att framhäva kontinuiteten i förbindelserna mellan de båda gamla riksdelarna oavsett nya gränsdragningar. Allt beror på vilka trådar man väljer att dra i. (Sandström 2002, 203.)

Därtill kommer att den svenska konstruktionen av ett imaginärt Finland är en fortgående process som blir begriplig endast om den relateras till den i hög grad negativt laddade konstruktionen av ett imaginärt Ryssland. Det bör tilläggas att dessa båda imaginära nationer ibland har en tydligare, ibland en betydligt svagare koppling till faktiska förhållanden i Finland och Ryssland.

Under en god del av 1800-talet påverkades de svenska föreställningarna om Finland också av skandinavismen. Denna syftade visserligen först och främst till en kulturell och social, ibland också politisk förening av Sverige, Danmark och Norge, men förhoppningarna om att en ny skandinavisk stormakt också skulle kunna omfatta Finland var på svenskt håll en inte oviktig underström. Som Brydolf konstaterar ”konserverade skandinavismen rysshatet och uppfattningen om Finland som en förtryckt nation och stärkte därigenom känslan av att Finland egentligen vore – eller åtminstone borde vara – en del av Sverige” (Brydolf 1943, 67).

Litteraturen erbjuder ett viktigt och enligt min mening alltför lite utnyttjat källmaterial som kan hjälpa oss att förstå hur föreställningarna om Finland i Sverige förändras under 1800-talets lopp. I de fall där den hittills uppmärksammas handlar det dessutom oftast om att historiker citerat någon explicit passage ur ett litterärt verk som en behändig illustration av ett resonemang

som bygger på mer traditionella källor. Men litteraturen kan användas också på andra sätt, exempelvis för att belysa ambivalenser och inre motsägelser i en av många intagen ideologisk position, som kommer till uttryck genom spänningar mellan olika nivåer i diktverket – i en roman till exempel mellan intrigstruktur, karaktärsteckning och auktoriserat berättarperspektiv.

Denna artikel syftar till att belysa en fas i historien om den svenska konstruktionen av Finland med utgångspunkt i J. A. Kiellman-Göransons roman *Kärlekens seger. Skandinavisk berättelse* (1846). Valet av roman förklaras av att den, trots att författaren inte tillhör de i samtiden uppburna eller sedermera kanoniserade, genom sin politiska tendens och sin kombination av övertydlighet och grumlighet illustrerar vissa tidstypiska inslag i attityden till Finland. Jag utgår från antagandet att en inte ovanlig position i den svenska konstruktionen av Finland och finländarna åtminstone under artonhundratalets mittersta tredjedel kan ses som ett specialfall av Benedict Andersons ”imagined communities” (1983), där den ”förestälda” gemenskapen tänjs ut så långt att den inte bara fungerar som en sammanhållande och identitetsskapande faktor utan också innefattar ett kollektiv som i stor utsträckning förblir lyckligt ovetande om den diskursiva process som den själv utgör en viktig del av.

Det svenska debattklimatet vid mitten av 1840-talet

Karl XIV Johan hade gjort många besvikna genom att visa sig inte alls vara den Napoleon närstående härförare som snabbt skulle vinna Finland åter. 1812 års politik innebar tvärtom en överenskommelse med Ryssland om att de svenska anspråken på Finland övergavs och ersattes med en orientering mot Norge – efter Kjölfreden 1814 realiserad genom den svensk-norska unionen. Vid sidan av rena propagandaorgan för 1812 års politik som Grevesmöhlens *Skandinaven* blev Götiska förbundet ett viktigt ideologiskt instrument för att genom sin inriktning på nordisk forntid förtränga de smärtsamma minnena av en förlorad stormaktsposition och i synnerhet förlusten av Finland och i stället uppamma entusiasm för en svensk-norsk samhörighet (Edgren 2005, 89–96; Sandström 2008, 389–395).

Frågan om relationen till Ryssland och en möjlig återförening med Finland var under hela Karl Johans regeringstid mycket känslig. Oppositionens kritik gällde inte heller bara utrikespolitiken utan också bristen på pressfrihet och kungens eftergivenhet mot ryska krav på svensk censur i för Ryssland känsliga ämnen. Vid ett flertal tillfällen genomfördes indragningar av tidningar, i flera fall på direkt order av kungen, med artiklar som ansågs vara känsliga för relationerna till Ryssland. Den svenska oron för Ryssland och undfallenheten mot det mäktiga grannlandet var stor. (Boberg 1989, 134–138.) Mot denna officiella rädsla för tidningsskriveriernas utrikespolitiska konsekvenser stod den libe-

rala opinionens övertygelse om den fria pressens betydelse för en välbehövlig modernisering både av riksdagsordningen och av samhället i stort.

Vid 1844–1845 års riksdag diskuterades den mycket kontroversiella frågan om en representationsreform, där konservativa förespråkare av status quo ställdes mot liberala reformvänner. Studentmötena 1843 (i Uppsala) och 1845 (i Köpenhamn) bidrog till att sprida det skandinavistiska programmet, som över lag förknippades med liberala idéer. När Oskar I tillträdde 1844 fanns stora förhoppningar på en omsvängning av politiken i liberal riktning, men den nye regenten balanserade snarast försiktigt mellan de politiska lägren. Hösten 1845 oroade sig den ryske kejsaren för den politiska utvecklingen i Sverige och de skandinaviska idéernas utbredning. Det var en oro som han delade med konservativa bedömare i Sverige och som han framförde till den svenske ministern i Petersburg, som redan 1843 fått ta del av kejsarens missnöje med studentmötet samma år, där också finländska studenter deltagit. Ännu i början av 1846 intog Oskar en tvekande hållning, vilket bland annat yttrade sig i att det till den kommitté som skulle behandla representationsfrågan utsågs medlemmar som representerade alla politiska läger. (Holmberg 1946, 99–100, 75–76.)

1840-talet var samtidigt en genombrottstid för romanen i Sverige; utgivningen av svenska original så gott som tredubblades under detta decennium jämfört med det föregående (Svedjedal 1987, 355). Många av romanförfattarna kombinerade åtminstone delvis radikala tankegångar med rafflande och sensationella inslag; romanen hade nära förbindelser med pressen och en dubbel roll av underhållare och opinionsbildare. Revolutionsåret 1848 skulle visserligen snart komma att leda till en reaktion efter en föregående period av radikal och utopisk politisk diskussion (Öhman 1990, 26).

Romangenre och politiskt program

Kärlekens seger (1846) skrevs av Julius A. Kiellman-Göranson (1811–1869), som vid sidan av prästkallet ägnade sig åt en omfattande verksamhet som skribent i många genrer: predikningar och skolböcker, folklivsskildringar, prosaskisser, romaner, diktsamlingar, med mera. Han medverkade flitigt i ”folkkalendern” Svea och gjorde mängder av översättningar (Kjellén 1975–1977, 113). Om en genrebeteckning ska användas för *Kärlekens seger* ligger det nära till hands att med Anders Öhmans terminologi beskriva den som en ”social äventyrsroman” (Öhman 1990). ”Sensationsroman” är en annan tänkbar genrebeteckning. Schück och Warburg påvisar inflytandet från den franska sensationsromanen av Victor Hugos och framför allt Eugène Sues modell i det svenska 1840-talets roman och urskiljer genrens kärna i kombinationen av en ”spännande, djävulsk intrig” med ett socialt patos, ”enligt vilket brottet och lasterna stå att finna på

samhällets höjder, under det att dygderna blomstra hos det lägre folket” (Schück 1930, 154).

Den ”djävulska” intrigen framträder med all tänkbar tydlighet i *Kärlekens seger*. En av skurkrollerna spelas av en falsk dansk greve, som ”rör sig lika ledigt och lätt i tvenne elementer: i brottets mörka djup och i det ljusa, skimrande världsmannalifvet” (*Kärlekens seger*, 88; hädanefter KS). Detta är en utmärkt illustration av den sociala äventyrsromanens eller sensationsromanens ”romantiska realism”, det vill säga den karakteristiska dualism som skapar en genomgående spänning både mellan gott och ont och mellan sken och verklighet (Fanger 1965); Anders Öhman har identifierat andra centrala genreelement med hjälp av begrepp som Peter Brooks ”melodramatiska föreställningsvärld” och Michail Bachtins ”äventyrsintrig” (Öhman 1990, 17–26). Det senare ledet i Schück och Warburgs genrekarakteristik framstår åtminstone vid ett första påseende inte som lika träffande. Det ”lägre folket” förekommer nämligen endast i romanens marginaler; för brottet och lasterna står bortsett från den falske danske greven framför allt Ryssland och dess spioner. Dygderna blomstrar däremot yppigt hos svenska, danska, norska och finska officerare och adelsmän. Dock framträder mycket riktigt mot slutet av romanen den moraliserande ”folkliga” tendensen: de ädla och renhjärtade hjältarna har redan tidigare efter många förvecklingar lyckligen förenats med sina respektive älskade, men mottar den ekonomiska belöningen för sin dygd först efter det att de genom hårt arbete och försakerelser bevisat sig värdiga. Som vi ska se är ett par av officerarna dessutom av borgerlig härkomst; ett typiskt uttryck för tidens liberala medelklassideal.

Skandinavismen är, som underrubriken signalerar, romanens tydligaste politiska tendens. Den förknippas med klart deklarerade liberala och ”medborgerliga” idéer, inklusive nödvändigheten av kvinnans emancipation. ”Medborgerlighet” och ”moralisk självständighet såsom folk” framhålls som ideal, medan ett eftertraktat ”rent mänskligt, enigt och fosterländskt folkliif” dessvärre ännu motverkas av ”aristokratiska och prelatensiska elementer” (KS, 54–55). Kvinnan har genom ”männernas råa kraft” hållits i ”slafveri”, men tiden är nu inne då hon måste ”blifva mannens like” (KS, 34). I stark sammanfattning kan detta framstå som ett radikalt politiskt program, men vid närmare betraktande upplöser det sig det i abstraktionens dimmor – det undergrävs dessutom både av handlingen och av karaktärsskildringen. Det är därför inte alldeles överraskande, att Alf Kjellén i andra sammanhang noterat en tydlig ”patriarkalisk tendens” hos Kiellman-Göranson (Kjellén 1975–1977, 113).

I tidigare historisk forskning har romanen kommenterats av Åke Holmberg, som utöver det skandinaviska programmet uppmärksammar en ”stark liberal tendens”, ”hatet mot Ryssland” och att ”Norges konstitution ställs som förebild för de andra nordiska folken, och reformer i svenskt och danskt statsliv som villkor för skandinavismens förverkligande”. Holmberg ger också ett kort referat av handlingen och konstaterar att den allegori som romankaraktärerna

illustrerar är "uppenbar". (Holmberg 1946, 112.) Låt oss då se lite närmare på romanens handling. Den svenske löjtnanten Axel Stål förälskar sig i den danska grevedottern Amalgunda von Danneburg. Hennes bror Ottokar och Axel blir goda vänner, och snart har också Ottokar och Axels syster Iduna förälskat sig i varandra. De älskande parens förening hindras länge av den intrigerande ryske spionen Iwan Wasiljewitsch, som själv åtrår Amalgunda. För att dölja sina brottsliga planer utsår ryssen falska rykten om Amalgunda som får både löjtnant Stål och hans rival, den norske löjtnanten Bjergaard, att tvivla på hennes dygd och länge gör dem till fiender. Iwan fruktar samtidigt att hans egen roll i en tidigare konspiration mot tsaren ska bli avslöjad. Han försöker röja major Drake från Finland ur vägen, eftersom denne själv varit inblandad och känner till Iwans roll. Efter många komplicerade turer avslöjar svensken, dansken och norrmannen tillsammans slutligen ryssens planer (på köpet avslöjas också den falske danske grevens både ekonomiskt och sexuellt motiverade innästling i familjen von Danneburg) och lyckas i sista stund hindra honom att lönnmörda finländaren samt enlevera en drogad Amalgunda. Under tiden har Bjergaard och major Drakes dotter Hulda förälskat sig i varandra och bildar ett lyckligt norskt-finskt par som komplement till de två svensk-danska.

Spänningen mellan "folkligt", i praktiken borgerligt, och aristokratiskt har redan kommenterats. Den framträder också tydligt i kärleksparens kombinationer: två högadliga danskar förenas med två svenskar, som uppenbarligen hör hemma i ett borgerligt mellanskikt. Till borgerskapet hör av allt att döma också norrmannen Bjergaard, som liksom löjtnant Stål varit hänvisad till den militära banan för att bevisa sin duglighet. Den norsk-finska föreningen är ur denna synvinkel oklarare; Hulda är dotter till major Drake, vars sociala ställning förblir oklar. Han kommer från en "i vårt hemland aktad släkt", namnet ger ju också adliga associationer, men sägs på ett annat ställe ha vuxit upp i en "stuga" i Savolax (KS, 80, 52) och lever nu liksom systemen under mycket enkla förhållanden. Ett sätt att se på detta är att det "medborgerliga" programmet helt enkelt framträder effektivare om det var en "stuga" och inte en herrgård som brändes ner av kosackerna 1808. Men saken kan också formuleras så, att den finländske frihetsälskaren i sig själv inkarnerar samma ståndsöverskridande ideal som de svensk-danska parens förening.

När det gäller triangeln Sverige-Danmark-Norge framstår den nationella "allegori" som Holmberg kommenterat i sina huvuddrag mycket riktigt som uppenbar: Sverige och Danmark har en naturlig samhörighet som predisponerar dem för en lycklig återförening trots att historiska omständigheter fått dem att länge gå skilda vägar: "Sällan sammanförde ödet två ynglingar [Ottokar och Axel], som mera passade för hvarandra. [-] de drogos till hvarandra af en andelig frändskap [-]" (KS, 14). Också Norge har en naturlig plats i denna förening. Genom Huldas äktenskap med norrmannen Bjergaard signaleras att också Finland borde ingå i unionen, men som vi ska se rymmer bilden av Fin-

land många motsägelser – i själva verket helt naturligt i en situation där landets komplicerade ställning mellan Sverige och Ryssland gjorde många skandinavister villrådig. Det största hindret för en skandinavisk union är förstås Ryssland, som bemäktigat sig Finland och dessutom intrigerar och utsår split mellan de skandinaviska folken.

Kärlekens seger är långtifrån den enda roman från denna tid, där karaktärer av olika nationaliteter förenas, symboliskt markerande folkens samhörighet. 1840 utkom Fredrika Bremers *Strid och frid*, där en svenska och en norrman länge träter om vilket land som är det bästa, innan de efter diverse prövningar lyckligen gifter sig (jfr Bohlin 2016, 76). I *Kärlekens seger* är den hägrande unionen större, och här framträder vid närmare påseende också vissa komplikationer i det skandinaviska projektet. En del av dessa kan med god vilja och träget arbete övervinnas, liksom i *Strid och frid*. Så betonas vid flera tillfällen att norrmannen är ”mycket misstänksam och ömtålig om sitt oberoende” (KS, 30) och att norrmännen fruktar att de som ”de fåtaligare, de fattigaste landets söner, blifva för mycket underlägsna, och vårt rena samhällslif smittas af Danska och Svenska villfarelser” (KS, 55).

Det fattiga Norge bär emellertid på den skandinaviska unionens framtid i sin moderna och ”medborgerliga” statsförfattning. Här finns unionens ledstjärna, medan ”ståndsfördomar, skrävasende, med mera” borde rensas ut från de rikare grannländerna (KS, 54). Hos danskarna finns en historisk vilja, uppmuntrad av Ryssland, att dominera över norrmännen, men den kan övervinnas. Den ryska inblandningen i interna svenska angelägenheter, som bland annat yttrar sig i form av spioners närvaro och bestickning, är likaså ett problem, som uppenbarligen kunde lösas om blott undfallenheten mot den mäktige grannen i öster upphörde. *Kärlekens seger* är en sensationsroman, men den är samtidigt en optimistisk tendensroman, där det i själva verket bara finns ett stort frågetecken som inte rätas ut: Finland.

Finland: så nära och så långt borta

Finland representeras i romanen först och främst av major Drake, i andra hand av hans syster bokhandlerskan, som spelar en viktig roll för avslöjandet av den ryska intrigen, och i tredje hand av hans dotter Hulda, som alltså slutligen gifter sig med den norske löjtnanten. Alla tre framställs som moraliska förebilder. En annan särskilt hos majoren och hans syster framträdande egenskap är envishet. Majoren drivs både av en lågande fosterlandskärlek till Finland och av ett principiellt hat mot all despoti, som fått honom att delta både i det grekiska frihetskriget och i det polska upproret; det senare har gett honom en rysk dödsdom.

Familjen Drakes hemlängtan till det fosterland som förtrycket tvingat dem att överge framträder i en egenartad dubbelexponering, där också en rikss-

vensk saknad efter den förlorade riksdelen kan urskiljas. Finland sägs ha en underskön natur, men det ligger nära till hands att se bristen på konkretion i naturskildringen som ett uttryck för hur minnet av Finland nu snart fyrtio år efter riksdelningen börjar upplösas. På ett enda ställe blir bilden konkretare, men här framträder istället andra intressanta tendenser:

Få land i världen äro så romantiskt sköna. Det finnes der få trakter, der icke någon insjö, uppfylld af gröna holmar, utbreder sin klarblå yta, och afspeglar der tusentals uddar, bekransade med angenämt rika lunder, än björkdungar, hvari dufvor kuttra, än dystra furskogar, deri tjädern qväder sin hemlighetsfulla kärlekssång.

Menniskoboningar, som oftast störa naturens skönhet äro sällsporda; det råder öfverallt en helig tystnad.

Men ack! Hvilken Svensk vill, utan nödtvång, resa till detta land? Sannerligen det är någon förlustelse att fara dit. Men vill du gjuta tårar, res då dit, och gråt på grafvarna efter de hjeltar, som fallit offer för en besviken vänskap. (KS, 52.)

Dessa gravar kan med Riffaterre (1993) karakteriseras som en bakomliggande strukturell matris som i det sista citerade stycket plötsligt bryter igenom och blir synlig på textens ytplan. Redan i det föregående stycket började den materialisera sig i det folktomma landskap där ”en helig tystnad” råder.

Heidi Hansson har påpekat att Fredrika Bremer i sina norrlandsskildringar *Nina* (1835) och *Midsommar-resan* (1848) lämnar realismen för ”en mera symbolisk och allegorisk teknik”. Hon skapar ett symboliskt Norrland, ”en region kännetecknad av mystik och andlighet där den sökande människan kan finna sig själv och Gud”, som enligt Hansson är exempel på ”det slag av orientalisering som idealiserar naturen men nedvärderar områdets innebyggare och kultur”. Det ”känslolandskap” som hon bygger upp ger bilden av ett ociviliserat Norrland, vilket trots allt kan ses som något positivt eftersom det betyder att ”regionens äkthet inte löper risk att förstöras av den förkonstling som präglar huvudstaden eller kontinenten”. (Hansson 2003, 46–51.) Vid en jämförelse med *Kärlekens seger* framträder både slående likheter och betydande skillnader. En ”symbolisk och allegorisk teknik” är som vi har sett central också i Kiellman-Göransons roman, där de finska miljöer som skildras likaså präglas av ”mystik och andlighet” och där Finland framstår som ett ociviliserat land med starka drag av ”äkthet”. Hulda har således ”inandats Finlands skogsvindar, och de äro fria och friska” (KS, 76). Men det är samtidigt ett landskap och ett folk präglat av ödslighet och dysterhet. I *Midsommar-resan* kommenterar Bremer ”det dystra allvar i drag och väsen, som utmärker finnarnes folk” (Bremer 1848, 133; jfr Bohlin 2016, 71). Hos

Kiellman-Göranson förstärks dysterheten genom att bli ödesmättad; den kännetecknar både det finska landskapet och de landsflyktiga, tydligast den unga Hulda:

När man såg henne, kunde man icke undgå att intagas af den föreställningen att hon var en personifikation af sitt fädernesland. Hon var skön, som en Finsk vårmorgon, ljus rosenfärg skimrade på hennes kinder, hennes läppar lyste som åkerbär, hennes svarta hår föll i naturliga lockar, kring det välbildade anletet, men i de mörkbruna ögonen brann en dyster eld, hennes hållning var afmått och lugn, och om hon någon gång log, var det icke glansen af en fri glädjes sol, utan af ett dystert norrsken. (KS, 52.)

Vagheten i skildringen av Finland kan alltså ses som ett uttryck för att minnet av och kunskaperna om Finland börjar upplösas. Det ”dystra norrskenet” exemplifierar en parallell process; en exotisering som trots all deklarerad sym-pati bidrar till att öka avståndet mellan de forna riksdelarna.

Den avgörande skillnaden mellan Bremers norrlandsskildringar och Kiellman-Göransons finlandsbilder är naturligtvis att Finland befinner sig på andra sidan av den nya gräns som drogs 1809; Bremer påminner själv i en emotionellt starkt laddad bild om detta när hon i *Midsommar-resan* skriver att Sveriges östra kust ”böjer sig mot Finland, liksom en moder böjer sig efter sitt fränksiljda barn” (Bremer 1848, 40, jfr Bohlin 2016, 67). Medan Norrland är en provins som ligger öppen för ideologisk såväl som materiell kolonialisering är Finland snarast ett avskilt tempel för nationella minnen. Den ”heliga tystnaden” och avsaknaden av människor i kombination med björk, fur, duvor och hjältegravar är som sagt attribut till en kyrkogård. Den vid första anblicken besynnerliga kombinationen av förträngning och sakralisering är i själva verket inte så långsökt i en situation där kunskaperna om förhållandena i Finland blir alltmer bristfälliga och där känslan av samhörighet helt och hållet baseras på minnet av katastrofen 1808–1809. Vid ett besök i Sverige 1840 hade Snellman konstaterat att svenskar-nas kunskaper om hans hemland var mycket små: ”Om tänkesättet i allmänhet, styrelsen o.s.v. vet man ingenting” (cit. efter Brydolf 1943, 36). Den nästan helt ogrundade uppfattningen att finländarna önskade en återförening med Sverige var åtminstone i liberala svenska kretsar mycket utbredd, vilket framgår av en artikel i *Aftonbladet* 1843, där man visserligen överväger möjligheten att det finns ”ett litet parti” i Finland som vore negativt till en återförening, men samtidigt slår fast att ett sådant parti inget förmår ”mot *nationens* böjelse, hvilken bestämdt önskar, ifrigt önskar den” (*Aftonbladet* 18.2 1839; Brydolf 1943, 58).

I Strandbergs berömda dikt ”Vaticinium” (1845) är de historiska minnena så starka, att de slår över i en mycket verklighetsfrämmande vision av en framtida svensk invasion av Finland, där det inte är svenskt, utan ryskt blod som utgjutts i den finska jorden. När Kiellman-Göranson lyfter fram hjältegravarna från 1808 är hans blick konsekvent riktad bakåt i tiden, men lika blind för vad som sker

Det "alternativa" Finland som konstrueras av Kiellman-Göranson och många andra i hans samtid är ett symboliskt rike som byggs upp med stor poetisk frihet.

i samtiden. Frikopplandet av Finland från samtiden skulle snart få en kraftfull förstärkning genom det stora genomslaget i Sverige för första samlingen av Runbergs *Fänrik Ståls sägner* 1848 (Brydolf 1966). Bilden av Sveriges förhållande till Ryssland och kritiken av svensk undfallenhet mot stormakten i öster kan hos Kiellman-Göransson liksom hos många av hans samtida vara tendentiös, men den saknar inte verklighetsförankring. När den som i *Kärlekens seger* ska underbyggas genom skildringar av finska förhållanden förflyttar sig opinionsbildaren däremot snabbt in i fantasins rike.

Det "alternativa" Finland som konstrueras av Kiellman-Göranson och många andra i hans samtid är ett symboliskt rike som byggs upp med stor poetisk frihet. En viktig tendens i romanen är dock en mytologisering, som vi ofta också möter i tidens norrlandsskildringar (Hansson 2003, Bohlin 2016), men som får en särskild karaktär när den riktas mot den i Sverige betydligt mindre kända finska kulturen. När Finlands folk någon gång i romanen skymtar fram är det i dunkel belysning och med en aura av dyster trolldom. Tydligast framträder detta drag hos majorens syster:

Sällsamma toner nådde deras öron ifrån rummet innanför; en kraftfull, men dämpad röst, hälften qvinlig, hälften manlig, sjöng, eller rättare sagdt reciterade ord af mjukt vokalspråk, fullkomligen obekant för Bjergaard, och på en entonig, dyster melodi, ej olik den som vågorna sjunga vid en öde klippstrand. [-] Hon stirrade på den nedgående solen, och vägande med hufvudet och öfra delen af kroppen fram och åter, fortfor hon att halfsjunga sina dystra toner, som hade fullt tycke af en trollqvinnas besvärjelsesång.

[-]

Den gamla, till börden finska, satt försjunken i svärmeriet öfver sitt sköna fädernesland, och sjöng en af dessa urgamla natursånger, som Suome sjunga vexelvis i sina dunkla pörten, – det enda nöje som detta folk, längst in i landet, plägar bestå sig. (KS, 77–78.)

En av bottarna i denna skildring är givetvis det i Sverige sedan 1810-talet stadigt växande intresset för finsk kultur och folkdiktning, men också traditionen från MacPhersons *Ossians sånger* och den antika mytologin har uppenbarligen fungerat som inspirationskällor för orientaliseringen av Finland. Den senare blir tydligt synlig när bokhandlarskan framställs inte bara som "trollqvinna" utan som androgyn "sierska" (KS, 79). Överlagringen av antika traditioner och nordisk mytologi eller folklöre har många motsvarigheter i samtiden; vi möter den i Erik Cainbergs Väinämöinen-relief i Akademihuset i Åbo och i Bengt Erland Fogelbergs gudastatyer, numera på Nationalmuseum i Stockholm, för att bara ge två exempel.

Rysslands mission – och Finlands

Finland befinner sig på fel sida om gränsen, men spelar likafullt en viktig roll i den svenska nationsformeringen. Bohlin visar att den "föreställda geografin" i Bremers *I Dalarna* (1845) bidrar till att "producera nationen genom att kolonisera landskapet" (Bohlin 2016, 70). Finland kan visserligen inte koloniserats ekonomiskt av Sverige, men det spelar likafullt en viktig roll i processen att "producera nationen". Genom att framställas som ett offer för rysk despoti tjänar landet som en varning för att Sverige skulle kunna drabbas av samma öde. Den fosterländska frihetslängtan och den avsky för allt tyranni som major Drake representerar är likaså ett föredöme för de svenskar som vägrar att acceptera Karl Johans undfallenhetspolitik gentemot Ryssland. Genom att påminnas om hjältarna från 1808 kan svenskarna inspireras till nya hjältedåd. I nästa steg väcker Finland minnet av Sveriges forna stormaktsställning och ljuva drömmar om dess återupprättande inom ramen för en skandinavisk union.

De två länderna hör samman genom det gemensamma förflutna, men de framställs samtidigt som väsensskilda. Mycket snart efter riksdeleningen påbörjades som Henrik Edgren har uppmärksammat en process där minnet av det finska kriget blir minnet inte av ett folk som delats i två utan av två folk som hjältemodigt stridit sida vid sida. Redan 1810 formuleras i svensk press tacksamhet över att "finnarna" tappert stridit för Sverige och övertygelsen om att "Den svenska nationen" aldrig skulle glömma hur de offrat sina liv i kampen mot överlägsna ryska härar. Denna särskiljning av svenskar och finnar passar förstås utmärkt ihop med 1812 års politik, ännu inte formulerad, där Sveriges intressen omdirigerades från Finland till Norge, och den återkommer i pressen under de kommande decennierna. (Edgren 2005, 90, 301–302.)

Den anti-ryska hållningen framstår i romanen som självklart förenad med en liberal åskådning, vilket framkommer till exempel i karakteristiken av en dansk ädling som både "rysshatare" och "för medborgerlig frihet lågande" (KS, 21) – egenskaper som driver honom i landsflykt från det starkt konservativa Danmark. När den anti-ryska övertygelsen framträder hos svenskar framstår

den som en sund reaktion på en omfattande rysk inblandning i svensk politik; när den yttrar sig hos finländaren Drake blir resultatet, ur rysk synpunkt sett, landsförräderi. Med liberalskandinaviska utgångspunkter handlar det inte om ett lokalt finländskt problem. Ryssland står inte bara för ett despotiskt och auktoritärt styrelseskick; dess expansionsdrift utgör också som Drake framhåller ett växande hot mot grannländerna: "Europa sofver, medan jätten vexer, och Polen dör en långsam död" (KS, 101). Detta är ett typiskt uttryck för rysshatet bland tidens liberaler, som emellanåt kunde skärpas ända till uttalanden som det om Ryssland som "den onda principen i världen" (Brydolf 1943, 60).

Den grymme jätten har alltså börjat röra sig västerut. I romanen framträder intressant nog två konkurrerande modeller för hans konsolidering av de nya erövringarna. För den ena står intrigören Iwan, som söker påverka tsaren att välja den hårda vägen med skoningslös repression mot de oliktankande. För den andra står den ryska grevinnan Euphemia, som förespråkar en mildhetens politik med hjälp av "den väl beräknade välviljan" och "eröfrande genom lämpliga fördelar" (KS, 107). Den frihetsälskande majoren är ett fall som tydligt demonstrerar skillnaden mellan de två principerna. Grevinnan vill undanröja detta hot mot det heliga Ryssland genom en benådning som ger majoren möjlighet att återvända till sitt älskade Savolax; på så sätt ska han bli "en stilla undersåte" (KS, 107). Det är Iwans princip som till slut segrar. En tid efter det att Drake återvänt till Finland blir han arresterad och bortförd till ovissa öden (KS, 122).

Major Drake förkroppsligar som vi har sett både romanens ständsöverskridande program och Finland. Genom honom åskådliggörs både en mycket utbredd föreställning om finländarnas förhållningssätt till den ryska regimen och om den ryska regeringens förhållningssätt till de finländska undersåtarna. Det skulle som bekant dröja inemot ett halvt sekel tills en mer hårdför förryskningspolitik under Nikolaj II blev verklighet, men Kiellman-Göranson pekar ändå ut de två poler mellan vilka den ryska inställningen till Finland fram till dess pendlar. Alexander I (regeringstid 1801–1825) och hans löfte vid Åbo lantdag att låta landet behålla grundlagar och religion hör här till grevinnan Euphemias ände av skalan, liksom den reformvänlige och i Finland mycket populära kejsaren Alexander II (regeringstid 1855–1881), som efter den långa "statsnatten", då Finland styrdes helt genom kejsrerliga förordningar 1863 lät lantdagen återuppstå. Iwans principer förefaller däremot att vara direkt inspirerade av den konservative Nikolaj I (regeringstid 1825–1855) som bland annat införde sträng censur och byggde upp en hårdför säkerhetspolis. Den "konspiration" mot tsaren som både major Drake och Iwan varit inblandade i har uppenbarligen inspirerats av dekabristupproret 1825.

Ryssland har en mission, som kommer till uttryck i berättarens bilder av den växande jätten, men också explicit formuleras av Iwan: "öfver världen Ryssland" (KS, 114). Men också Finland har en "mission", vilket grevinnan påminner major Drake om:

genom Finland har Ryssland blifvit verkligen Europeiskt, genom Finland skall den Europeiska vetenskapens ljusström flöda in i Ryssland, ja, Finland är den yppersta diamanten i Rysslands krona, och för Finlands skull, kan Ryssland aldrig mer komma i ovänskap med Skandinaverna [--] (KS, 105).

Det råder inget tvivel om att det åtminstone tidigare i Ryssland funnits förespråkare just för att se Finland som ”mönster för liberaliserande reformer” (Jansson 2009, 28). Här finns emellertid en intertextualitet som undergräver resonemangets trovärdighet. Den överraskande positiva visionen av Finlands – och Rysslands – framtid är nämligen en omformulering av en central tanke hos den konservative försvararen av 1812 års politik, Israel Hwasser. Denne hade i ett par skrifter från 1838 och 1839 hävdad att Finlands nuvarande ställning i själva verket var långt fördelaktigare än många i Sverige föreställde sig. Ett av hans argument handlar just om ”Finlands bestämmelse”: ”Finlands civilisation utgör det största och bästa Sveriges såsom nation utträttat”; ”Genom Finland mildras och bemedlas [--] den annars så skarpa och vanligen såsom fiendtlig ansedda motsatsen emellan Rysslands magt och den Europeiska civilisationen”; den senare förväntas ”det Ryska samfundslifvet” tillägna sig just genom Finland (Hwasser 1838, 77, 90). Hwassers optimistiska bedömning hade samma år kritiserats av ”Pekka Kuoharinen” i svarsskriften *Finland och dess framtid*. Författaren var finländaren Adolf Iwar Arwidsson, på grund av sitt politiska skriftställerier förvisad från universitetet i Åbo och utflyttad till Sverige: ”innan en så svag punkt som Finland, hunnit drifva det Europeiska blodet till alla ådror af den stora Ryska statskroppen, hafva mångfaldiga hvälfningar kunnat inträffa, nya tider uppstå och nya förhållanden inträda, om hvilka man nu icke har någon aning.” (Arwidsson 1838, 59.)

”Finlands mission” framstår således som en dröm, frikopplad från alla politiska realiteter. Grevinnans modell för behandlingen av storfurstendömet kan visserligen framstå som mer sympatisk, men den är paradoxalt nog farligare för Finland än den hårda repression som romanens Iwan (och verklighetens Nikolaj I) företräder. Det är i varje fall berättarens slutsats:

I Polen har det förra systemet [Iwans] blifvit följdt, och framkallat svåra strider, som ännu kanhända icke äro slut. Derföre är Polen icke ännu förloradt. I Finland synes det, såsom det sednare systemet [grevinnan Euphemias] med få afvikelser, vore herrskande. Fortsätt ännu ett halft sekel, så skall Finland glömma att det varit Svenskt. (KS, 107.)

Här lämnar Kiellman-Göranson sin läsare villrådig. För finländarna själva är naturligtvis grevinnan Euphemias mildare politik att föredra. Men ur ett storsvenskt perspektiv är Iwans politik bättre. Det hat mot förtryckaren som den alstrar förutsätts nämligen ge förutsättningar för en resning, som ska leda till befrielse och återförening.

Jag har redan kommenterat romanens kombination av övertydlighet och grumlighet. Övertydligheten framträder allra tydligast i de många propagandistiska angreppen på det autokratiska tsarväldet. Grumligheten framträder i de många verklighetsfrämmande föreställningarna om Finland, och ännu tydligare i den naiva tron på en återförening mellan Sverige och Finland. Redundans på flera nivåer i romanen ställs mot ett underskott på information i vissa centrala frågor. Romanens budskap är därmed inte entydigt. Åsa Arping kommenterar i ett resonemang om spänningen mellan bördstankar och borgerliga ideal en "tvetydighet", som hon uppfattar som "tidstypisk" i "det svenska 1840-tal som befann sig någonstans mellan revolution och reaktion, utökad representation och kvardröjande ståndssamhälle" (Arping 2013, 70). Också i *Kärlekens seger* omfattar tvetydigheten som vi har sett förhållandet mellan adel och borgare; den yttrar sig även på ett fundamentalare plan i förhållandet mellan dröm och verklighet.

Allegorin är i själva verket inte så "uppenbar" som Holmberg hävdar. Det skandinaviska programmet är mycket riktigt pedagogiskt lättfattligt formulerat, men Finlands roll i sammanhanget förblir oklar. *Kärlekens seger* exemplifierar en fas i det imaginära Finlands historia i Sverige, där impulserna från den samtida samhällsutvecklingen i Finland lyser med sin frånvaro. Samhällets pågående modernisering, anti-svensk fennomani, pro-rysk lojalism; inget av detta blir synligt. Den allt ihålligare drömmen om en återförening i kombination med historisk nostalgi och exotisering skapar istället den besynnerliga bilden av ett underskönt men folktomt land, snarast en kyrkogård för hjältarna från kriget 1808–1809. Intressant nog frammanas bilden av kyrkogården Finland redan hos Israel Hwasser just i det resonemang om Finlands "mission" som Kiellman-Göranson implicit underkänner i sin roman. Här är uppfattningen av finländarnas inställning till en återförening med Sverige betydligt mer realistisk än hos liberalerna, men föreställningen om Finland som förmedlare av västerländsk civilisation till Ryssland rymmer ändå bilden av den svenska civilisationen av Finland som "en minnesvård af dess verksamhet för culturens befordran" (Hwasser 1838, 77).

Min utgångspunkt har varit att läsa *Kärlekens seger* som en säregen variant av en "föreställd gemenskap", som vägrar att acceptera 1809 års gränser och därmed innefattar ett folk som i stor utsträckning varit omedvetet om den roll det tilldelats – i den mån det var medvetet tog det utan tvivel så gott som mangrant avstånd ifrån det. Inom diskussionen av 2000-talets nynationalism har begreppet «nation freezing» kommit till användning. Semin Suvarierol (2012) pekar ut tre komponenter i denna "frysning" av nationen. För det första en förnekelse av förändring. För det andra en fixering av "det nationella" till en stabil och oföränderlig storhet. För det tredje en diskursiv "stängning" av nationen som inte låter nykomlingar bli medlemmar av den. Så som Suvarierol definierar begreppet "nation freezing" föregrips det på ett fascinerande sätt av Kiellman-Göransons roman från en helt annan tid. Förnekandet av förändring

– närmare bestämt av den samhälleliga och politiska utvecklingen i Finland – är också här ett fundament. Fixeringen av ”det nationella” är likaså en framträdande tendens – det skandinavistiska programmet är naturligtvis inte på något sätt ”internationellt”, utan tvärtom ett uttryck för en nationell enhetssträvan av samma slag som länge varit under utveckling i de tyska staterna. Den tredje komponenten är nog ändå den intressantaste. I vår egen tid innebär den diskursiva ”stängningen” av nationen att nya grupper inte tillåts bli delaktiga i den. I *Kärlekens seger* liksom på många andra håll i den tidens svenska litteratur innebär ”stängningen” paradoxalt nog en vägran att släppa ut dem som en gång varit en del av gemenskapen.

Bara några år senare skulle Krimkriget förändra det storpolitiska läget och väcka en mer energisk svensk revanschism till liv. Därmed inleds en ny fas i det imaginära Finlands historia – bristen på substantiell förankring i det samtida Finland blir visserligen ännu länge bestående.

Källor

- Aftonbladet* 18/2 1839. Om 1812 års politik eller Allians-traktaten mellan Sverige och Ryssland i anledning af ”Litteraturbladet” för December 1838 samt ”Finland och dess framtid” af Pekka Kuoharinen. Fjerde och sista Artikel.
- Anderson, Benedict 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Arping, Åsa 2013. ”Hvad gör väl namnet?” Anonymitet och varumärkesbyggande i svensk litteraturkritik 1820–1850. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- [Arwidsson, Ivar Adolf] (Pekka Kuoharinen) 1838. *Finland och dess framtid. I anledning af skriften: Om Allians-Traktaten emellan Sverige och Ryssland År 1812*. Stockholm.
- Boberg, Stig 1989. *Carl XIV Johan och tryckfriheten 1810–1844*. Göteborg.
- Bohlin, Anna 2016. Den svenska 1840-talsromanen som nationell kartografi. *Samlaren* 2016, 58–86.
- Bremer, Fredrika 1848. *Midsommar-resan. En vall-fart*. Stockholm: C.A. Bagges förlag.
- Brydolf, Ernst 1943. *Sverige och Runeberg 1820–1848* [diss. Stockholm]. Helsingfors: SLS.
- Brydolf, Ernst 1966. *Sverige och Runeberg 1849–1863*. Helsingfors: SLS.
- Edgren, Henrik 2005. *Publicitet för medborgsmannavett. Det nationellt svenska i Stockholmstidningar 1810–1831* [diss.]. Uppsala: Uppsala universitet.
- Fanger, Donald 1965. *Dostoevsky and Romantic Realism: a Study of Dostoevsky in Relation to Balzac, Dickens, and Gogol*. Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Hansson, Heidi 2003. Ljusets rike. Fredrika Bremer i Norrland. *Samlaren* 2003, 44–60.
- Holmberg, Åke 1946. *Skandinavismen i Sverige vid 1800-talets mitt (1843–1863)* [diss.]. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Hwasser, Israel 1838. *Om allians-traktaten emellan Sverige och Ryssland år 1812*. Stockholm.
- Jansson, Torkel 2009. *Rikssprängningen som kom av sig. Finsk-svenska gemenskaper efter 1809*. Stockholm: Atlantis.
- Kiellman Göranson, [J.A.] 1846. *Kärlekens seger. Skandinavisk berättelse*. Stockholm. (KS)
- Kjellén, Alf 1975–1977. Julius A Kiellman-Göranson. *Svenskt biografiskt lexikon*, 21, 113. Stockholm: Riksarkivet.

- Riffaterre, Michael 1993. Det referentiella felslutet. Claes Entzenberg & Cecilia Hansson (red.), *Modern litteraturteori, 2, Från rysk formalism till dekonstruktion*. Lund: Studentlitteratur, 141–160.
- Sandström, Åke 2002. Den svenska identiteten och synen på Finland 1808–1860. Tapani Suominen (red.), *Sverige i fred. Statsmannakonst eller opportunism? En antologi om 1812 års politik*. Stockholm: Atlantis, 191–205.
- Sandström, Åke 2008. Sökandet efter en ny svensk identitet. Om svensk självsyn och synen på Finland 1808–1860. Max Engman & Nils Erik Villstrand (red.), *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Stockholm & Helsingfors: Atlantis & SLS, 381–402.
- Schück, Henrik & Karl Warburg 1930. *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, 3. uppl., VI, *Efterromantiken*. Stockholm: Geber.
- Suvarierol, Semin 2012. Nation-freezing: Images of the Nation and the Migrant in Citizenship Packages. *Nations and Nationalism* 18(2), 210–229. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2011.00485.x>
- Svedjedal, Johan 1987. *Almqvist – berättaren på bokmarknaden* [diss.]. Uppsala: Uppsala universitet.
- Tarkiainen, Kari 1999. Svenska Finlandsuppfattningar under tvåhundra år. Tapani Suominen (red.), *Det hotade landet och det skyddade. Sverige och Finland från 1500-talet till våra dagar. Historiska och säkerhetspolitiska betraktelser*. Stockholm: Atlantis, 67–86.
- Öhman, Anders 1990. *Äventyrets tid. Den sociala äventyrsromanen i Sverige 1841–1859* [diss.]. Umeå: Umeå universitet.